

Mütevâtirin Tanımı ve Örnekleri Üzerine Bazı Tenkidler

Üzeyir DURMUŞ*

Öz: Mütevâtir hadis genellikle, her tabakada yalan üzere ittifak etmeleri tasavvur olunamayan kalabalık bir topluluk tarafından rivâyet edildiği için doğruluğunda şüphe bulunmayan hadis olarak tanımlanmaktadır. Âlimlerin çoğunluğu, tanımda yer alan “kalabalık bir topluluk” ifadesini herhangi bir sayıyla sınırlamamayı tercih etmiştir. Ancak bir kısmı sayısal sınırlar belirleme yoluna gitmiştir. Mütevâtir hadislerle ilgili kitapları yazarların hepsi bu ikinci zümredendir. Ayrıca mütevâtir hadisi tanımlayanların çoğu “kalabalık topluluk” için adâlet şartı koşmamışlardır. Bu makâlede, mütevâtir hadisin yaygın tanımı kaydedildikten sonra kalabalık topluluk için adalet şartı koşulmamasının ve mütevâtir için belli sayıda bir topluluk tarafından rivâyetinin yeterli görülmesinin neden olduğu çelişkiler ortaya konmakta, böyle tanımlanan bir mütevâtir hadisi inkârı küfür olarak nitelemenin yanlış olacağına dikkat çekilmekte, bu tür hadislere dair yazılmış kitaplar hakkında bilgi verilmekte, sırf belli bir sened sayısına ulaştığı için bu kitaplarda mütevâtir olarak adlandırılan fakat mütevâtir hadisin tanımıyla uyumsuz olan Abdâl hadisi, Hârût ve Mârût hadisi gibi bazı rivâyetler tenkid edilmekte ve konuyla ilgili yazılan eserlerin yetersizliği nedeniyle bu mevzûun yeniden ve daha detaylı bir şekilde ele alınması gereği vurgulanmaktadır. Ayrıca Pezdevî'nin yaptığı ve râvilerde adâleti şart koşan mütevâtir tanımının daha doğru olduğu ve râvilerde belli bir sayıyı yeterli görmenin amelî anlamda da çelişiklere ve sorunlara neden olacağı somut örneklerle gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mütevâtir, Tenkid, Sened, Metin.

The Some Criticisms on the Definition of Mutawâtir and on the It's Examples

Abstract: Mutawâtir hadith is generally defined as a hadith that has no doubt in its correctness as it is narrated by a crowded community who can not imagine alliance to lie in each generation. The majority of scholars chose not to limit the phrase "crowded community" to any number. However, some scholars have gone on to determine numerical limits. The scholars who wrote books about mutawâtir hadiths are always the second group. In addition, most of those who define the mutawâtir hadith did not stipulate the condition of justice for the “crowded community”. In this article, after recording the common definition of mutawâtir hadith information about books written about the mutawâtir hadiths, after this absence of the requirement of justice for the crowded community and Contradictions caused by the fact that it is considered sufficient to be narrated by a certain number of people for mutawâtir are revealed, It is pointed out that it would be wrong to characterize the denial of a mutawâtir hadith defined in this way as disbelieved, and criticized some narrations called mutawâtir in these books that are only has reached a certain number of sanads but that are incompatible with the definition of the mutawâtir hadith like the hadith of Abdâl and hadith of Hârût and Mârût and emphasized that the issue needs to be dealt with again and in more detail because due to insufficient of works written on mutawâtir hadiths. In addition, it is shown by concrete examples that Bazdawî's definition of mutawâtir, which stipulates justice in the narrations, is more accurate, and that seeing a certain number as sufficient in the narrations will cause contradictions and problems in a practical sense.

Keywords: Hadith, Mutawâtir, Criticism, Sanad, Matn.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE. uzeyirdurmus@hotmail.com,

ORCID: 0000-0003-1776-6160

Articles in Theosophia are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Giriş

Mütevâtir kavramı, muhaddislerden önce kelamcılarla usulcüler tarafından kullanılmış¹ ve onlar tarafından tanımlanmış bir ıstılahtır. Nitekim İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), mütevâtiri meşhûr hadisin bir türü olarak ifade ettikten sonra bu terimin bu isim ve özel anlamla ehl-i hadîs tarafından kullanılmadığını belirtmekte, her ne kadar Hatîb (ö. 463/1071) bu kavramı zikretmiş olsa da² bu konuda onun ehl-i hadisten başkalarına tabi olduğunun anlaşıldığını söylemekte, daha sonra da mütevâtiri, sıdk sâhibi olmaları nedeniyle verdikleri haber konusunda zarûrî olarak ilim oluşacak kişilerce nakledilen ve senedinin başından sonuna kadar râvîleri bu şartı taşıyan hadis olarak tanımlamaktadır.³ İbnü's-Salâh gibi Nevevî (ö. 676/1277) ve Irakî (ö. 806/1404) gibi birçok muhaddis de mütevâtiri meşhûrun bir çeşidi olarak görmüşlerdir.⁴ Ancak zamanla mütevâtir meşhurdan ayrı bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır. Nitekim İbn Hacer (ö. 852/1449), hadisleri mütevâtir ve âhâd olarak ikiye ayırdıktan sonra meşhûru âhâd hadisler arasında zikretmiştir.⁵ Daha sonraları bu ayırım yaygınlık kazanmıştır. Bu sürecin akabinde günümüz muhaddislerinden Nurettin İtr mütevâtiri, her tabakada yalan üzere ittifâk edemeyeceklerinden emin olunan kalabalık bir topluluk tarafından nakledilen ve dayanağı his (görme, duyma)⁶ olan hadis, şeklinde tanımlamaktadır.⁷

Muhaddisler kesin bilgi oluşturacak şekilde kalabalık bir topluluk tarafından nakledilen bir rivâyetin senedinde bulunan râvîlerin her birinin âdil olması gerektiğini şart olarak ileri sürmezler. Zira onlara göre, böyle bir rivâyet sened tahliline ihtiyaç bırakmayacak derecede kesin bir bilgi kaynağıdır. Ancak fukahâ içerisinde mütevâtir hadisi tanımlarken râvîlerin adâletini tanıma dâhil edenler olmuştur. Bunlardan biri olan Pezdevî mütevâtiri şöyle tanımlar: *"Mütevâtir Rasûlullâh (s.a.v.)'den şüpheye hiç mahal bırakmayacak şekilde muttasıl olarak sana ulaşan, adeta gözle görülmüş ve kulakla ondan işitilmiş gibi olan haberdir. Bu da onun adedi sayılamayacak kadar kalabalık bir topluluk tarafından nakledilmesiyle olur. Böyle bir topluluğun, sayılarının çok olması, adâlet sıfatını taşımaları ve farklı yerlerde bulunmaları nedeniyle yalan üzere ittifak ettikleri düşünülemez. Her tabakada bu özellik devam eder."*⁸ Pezdevî'nin bu mütevâtir tanımı diğer tanımlardan daha tam ve tutarlıdır. Zira râvîlerde adalet şartı gözetilmediği takdirde bir konuda rivâyet edilen ve çok sayıda

¹ Bilal Saklan, "Mütevâtir", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (1999), 197.

² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* adlı eserinde haberleri sıhhat açısından üçe ayırdıktan sahîh haberlerin bir alt türü olarak "zarûrî bilgi hasıl olana tevâtür etmiş" haberi zikretmekte ve ilerleyen satırlarda mütevâtir sünnet kavramını kullanmaktadır. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Medîne: el-Mektebetü'l-ilmiyye, 1986), 17.

³ İbnü's-Salâh Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhüddîn eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salah* (Sûriye: Dâru'l-fikr, 1986), 267.

⁴ Bk. Ebû'l-Fadl Zeynüddîn Abdurrahîm b. Hüseyin el-İrakî, *et-Tefsira ve't-tezkira* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 2/81. Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-arabî, 1985), 85. Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nakd* (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1981), 404.

⁵ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker* (Karaçi: Mektebetü'l-büşrâ, 2011), 37, 42.

⁶ Zanna ve akla dayalı bilgiler bu kapsama girmez. Bk. H. Yunus Apaydın, "Mütevâtir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/209.

⁷ Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nakd*, 404. Mütevâtir hadisle ilgili geniş bilgi için bk. Hüseyin Hansu, *Mütevâtir Haber* (İstanbul: Bilge Adamlar, 2014). Saklan, "Mütevâtir", 197-219.

⁸ Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997), 2/522-523.

zayıf senedi bulunan bir hadisin mütevâtir kabul edilmesi veya bu konuda suistimler yaşanması gibi sorunlar ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla kalabalık topluluktan kasıt “kuru kalabalık” değil içlerinde çok sayıda âdil ve âlim kimselerin bulunduğu topluluk olmalıdır. Mütevâtir tanımını yapan ulemanın da amacı bundan başkası olmasa gerektir. Bununla birlikte tanımların efrâdını câmi’ ve ağyârını mâni’ olması gerektiğinden bu durum Pezdevî’nin yaptığı gibi tanıma dâhil edilmeli, yanlış anlamaların önü kesilmelidir. Aksi takdirde mütevâtirle ilgili oluşabilecek bu yanlış algı farklı coğrafyalarda halk arasında yaygın olan, sakîm senedlerle Hz. Peygamber’e nispet edilen ve müttakî olarak bilinen kimselerce nesiller boyunca anlatılan bir takım bid’at ve hurâfelerin de “kalabalık topluluk” tarafından nakledildiği için adeta mütevâtir sayılmasına zihnî bir temel teşkil edebilecektir. Dolayısıyla teorik olarak kendi içinde tutarlı olsa da pratikte çeşitli sorunlara sebep olan önceki tanımlar yerine Pezdevî’nin bu tanımının tercih edilmesi daha iyi olacaktır.

Mütevâtir hadisin tanımında geçen “kalabalık topluluk” ifadesinden de anlaşılacağı üzere mütevâtir hadisi nakleden kişilerin sayısı konusunda belli bir sayı sınırı yoktur. Nitekim muhaddislerin çoğu, bu konuda sayısal bir ölçü belirlememiş ve mütevâtirlik noktasında geçerli ölçünün ilgili haberin doğruluğu konusunda şüphe duyulmayan zarûrî bir bilgi sağlaması olduğunu ifade etmiştir.⁹ Bununla birlikte bazı muhaddisler, bu konuda sâbit bir sayı belirleyerek mütevâtir hadisi ölçülebilir ve kesin bir kritere kavuşturmak istemişlerdir. Ancak bu noktada bir ittifâk sağlanamamış; 4, 5, 10, 12, 40, 70, 310 küsur gibi çok farklı rakamlar verilmiştir.¹⁰ Örneğin Suyûtî, mütevâtirlikte ölçü olarak hadisin her tabakada en az 10 kişi tarafından rivâyet edilmesini yeterli görmüş ve mütevâtir hadisleri toplamak için yazdığı iki kitabını kısmen¹¹ bu kritere göre kaleme almıştır. Dolayısıyla mütevâtir hadislerin sayısı, ölçüyü her tabakada 4 kişi olarak belirleyen bir muhaddise göre Suyûtî’nin naklettiğinden çok daha fazla, bu ölçüyü 100 olarak belirleyen bir muhaddise göre ise onun naklettiğinden çok daha azdır. Görüldüğü üzere mütevâtir hadisler konusunda rakam kriteri belirlenmesi bir karmaşa ve öznelliğe yol açmaktadır. Zira bir muhaddise göre mütevâtir olan bir hadîs diğerine göre âhâd, birine göre âhâd olan hadis de diğerine göre mütevâtir olabilmektedir.¹² Şu halde bu konuda bir sayı belirlemek birçok âlimin de belirttiği gibi doğru değildir.¹³ Bununla birlikte bir sayı belirlenmemesi de bir başka açıdan öznelliğe kapı açmaktadır.

Bu makâlede oldukça çetrefilli olan mütevâtir konusuna dair kaleme alınmış eserler hakkında bilgi verilecek ve akabinde bu eserlerde yer alan bir kısım rivâyetlerin mütevâtirliği sorgulanacaktır. Böylelikle bu eserlerdeki bir kısım yanlışlara dikkat çekilmesi ve konunun farklı noktalardan ele alınmasının gereğinin nazara verilmesi amaçlanmaktadır.

⁹ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer el-Kettânî, *Nazmü’l-mütenâsir mine’l-hadîsi’l-mütevâtir* (b.y.: Dâru’l-kütübî’s-selefiyye, ts.), 16.

¹⁰ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Katfû’l-ezhâri’l-mütenâsire fi’l-ahbâri’l-mütevâtire* (Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1985), 6-9.

¹¹ İleride görüleceği üzere Suyûtî kendi koyduğu kuralı sıklıkla kendisi ihlâl ettiği için “kısmen” kaydı konulmuştur.

¹² Bk. Saklan, “Mutevatir”, 211-212.

¹³ Bk. Kettânî, *Nazmü’l-mütenâsir*, 16.

1. Mütevâtir Hadislere Dair Kaleme Alınmış Belli Başlı Eserler

1.1. Katfü'l-Ezhâri'l-Mütenâsire fi'l-Ahbâri'l-Mütevâtire

Mütevâtir hadisler konusunda günümüze ulaşan en eski eser¹⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) kaleme aldığı *Katfü'l-ehzâri'l-mütenâsire fi'l-ahbâri'l-mütevâtire* adlı kitaptır. Müellif bu eserini, mütevâtir rivâyetleri tüm senedleriyle ve tahrîc edenleriyle kaydettiği *el-ehzârü'l-mütenâsire fi'l-ahbâri'l-mütevâtire* adlı çalışmasından özetlediğini belirtmektedir.¹⁵ Suyûtî bu eserinde, mütevâtir hadis için her tabakada 10 veya daha çok sahâbîden rivâyet edilmeyi ölçü aldığını ifade etmektedir. Ancak eserinde naklettiği 113 rivâyetten sadece 76'sı bu ölçüye uygun olup geriye kalan 37 rivâyeti bizzat kendisi 10'dan az sahâbî tarafından rivâyet etmektedir.¹⁶

1.2. el-Leâli'l-Mütenâsire fi'l-Ehâdîsi'l-Mütevâtire

Kaynaklarda Suyûtî'nin talebesi¹⁷ Ebü'l-Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dımaşkî (ö. 953/1546) tarafından kaleme alındığı belirtilen bir eserdir.¹⁸ İbn Tolun'un hocası İbnü'l-Mibred'den (ö. 909/1503) tahrîc ettiği hadislerden derleyerek telif ettiği bu eserin adına Hamid el-İmâdî (ö. 1171/1758) *es-Salavâtü'l-fâhira* adlı eserinde *el-Erbeîniyyât* derken, Kettânî (ö. 1345/1927) *el-Leâli'l-mütenâsire fi'l-ehâdîsi'l-mütevâtire* demiştir.¹⁹

1.3. Laktü'l-Leâli'l-Mütenâsire fi'l-Ehâdîsi'l-Mütevâtire

Ebü'l-Feyz Muhammed Mürtezâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî el-Hanefî (ö. 1205/1791) tarafından kaleme alınan bu eser, isminden anlaşıldığı üzere İbn Tolun'un *el-Leâli'l-mütenâsire*'sinden hareketle kaleme alınmış olmalıdır. Ancak eserin içeriği Suyûtî'nin *Katfü'l-ehzâr*'ından özetlenmiş gibidir. Bu durum, İbn Tolun'un eserinin Suyûtî'nin eserinden hareketle yazıldığını veya en azından mütevâtir hadisler konusunda onun üzerine pek bir şey katmadığını düşündürmektedir. Bir şekilde Suyûtî ve İbn Tolun ile bağlantılı olan Zebîdî'nin bu eserinde

¹⁴ Her ne kadar Ebü'l-Feyz Muhammed Mürtezâ b. Muhammed ez-Zebîdî el-Hanefî (ö. 1205/1791) Suyûtî'den önce yaşamış olan Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392) ve Muhammed b. Abdüddâim en-Nuaymî el-Bermâvî eş-Şâfiî'nin (ö. 831/1428) mütevâtir hadislere dair kitap yazdığını söylese de bunu doğrulayan bir bilgiye rastlamadık. Bk. Muhammed Mürtezâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Laktü'l-Leâli'l-mütenâsire fi'l-ehâdîsi'l-mütevâtire* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1985), 15-16. Zebîdî'nin Zerkeşî tarafından halk arasında yaygın olan hadisleri derlemek için yazılan *et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire* (*el-Leâli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*, *el-Fevâidü'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*) eseri isminden hareketle bu kapsamda değerlendirmiş olması mümkündür. Bilal Saklan makalesinde, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Sehâvî'nin de (ö. 902/1497) bu konuda eseri olduğuna dair bilgileri aktarmakta, ancak günümüze ulaşmadıkları için bu eserlerin mahiyetinin bilinmediğini belirtmekte ve günümüze ulaşan en eski çalışmanın Suyûtî'nin eseri olduğu zikretmektedir. Ayrıca o, Suyûtî'nin ilgili eserinin ismi noktasındaki tartışmalara da dikkat çekmektedir. Saklan, "Mutevatir", 215-216. Biz bu konuda, müellifin sözünü muteber saydığımız için ilgili tartışmanın detaylarına girmeyeceğiz.

¹⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-Arabî, 1996), 2/161. Ancak *Katfü'l-ehzâri'l-mütenâsire fi'l-ahbâri'l-mütevâtire*'nin mukaddimesinde (21. sayfa) bu eser yine müellifi tarafından *el-fevâidü'l-mütekâsire fi'l-ahbâri'l-mütevâtire* diye adlandırılmaktadır. Bu durum, ilgili eserin iki ismi olmasından veya müstensih hatasından kaynaklanmış olabilir.

¹⁶ Örneğin Suyûtî, *Katfü'l-ehzâr*'ın 248. sayfasındaki 90. hadisi sadece 3 sahâbîden; 187. sayfasındaki 69. hadisi ve 250. sayfasındaki 91. hadîsi sadece 4 sahâbîden rivâyet etmektedir.

¹⁷ Ahmet Kavas, "İbn Tolun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/415. Bu maddede İbn Tolun'un eserleri arasında *el-Leâli* zikredilmemiştir.

¹⁸ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 8.

¹⁹ Saklan, "Mutevatir", 216.

Suyûtî'nin *Katfû'l-ehzâr*'ında 10'dan az sahâbîden nakledilen rivâyetler çıkarılmış ve beşi hariç²⁰ kalan 71 hadîsi karışık bir düzende aktarılmıştır. Bir anlamda Zebîdî, Suyûtî'nin kendi koyduğu kurala uymadığı eserini onun kuralına uydurmuştur.

1.4. el-Kevâkibü'z-Zâhire fi'l-Erbaîne'l-Mütevâtire

Şam müftüsü Mahmûd el-Hamzevî Efendi'nin (ö. 1305/1888) kaleme aldığı bu eser, internet ortamında pdf olarak bulduğumuz bir yazma nüshası üzerinde yaptığımız incelemeye göre zayıf olan ikisi hâriç Suyûtî'nin *Katfû'l-ehzâr*'ından alınmış 40 hadisten oluşmaktadır.

1.5. el-Hırzû'l-Meknûn min Lafzi'l-Ma'sûmi'l-Me'mûn

Ehl-i hadîsin önde gelen âlimlerinden olan Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî (ö. 1307/1890) bu eserini Zebîdî'nin *Laktü'l-Leâli*'sinden seçtiği 40 hadisle oluşturmuştur.²¹ Sıddîk Hasen Han bu eserinde kaynak eserden aldığı hadisleri genellikle sıralamasını değiştirerek kaydetmiştir.²²

1.6. Nazmü'l-Mütenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtir

Fas'lı bir âlim olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî (ö. 1345/1927) tarafından kaleme alınan bu eser içerdiği 310 hadisle bu alanda yazılmış en geniş kitaptır. Müellif, bu eseri *Katfû'l-ehzâr*'ı görmeden yazdığını, daha sonra ona muttali olunca onda geçen tüm hadisleri de eserine eklediğini belirtmektedir.²³ Dolayısıyla bu eserin; mütevâtir hadisler konusundaki en geniş eser olması ve başlangıç aşamasında *Katfû'l-ehzâr*'dan bağımsız olarak kaleme alınması gibi iki temel özelliği bulunmaktadır. Makâlemize konu olan problemleri rivâyetlerin çoğu sadece bu eserde bulunmaktadır.

1.7. İthâfü Zevi'l-Fedâilî'l-Müştehra bimâ Vekaa mine'z-Ziyâdeti fi Nazmi'l-Mütenâsir ale'l-Ezhârî'l-Mütenâsire

Yine Fas'lı bir âlim olan Abdülazîz b. Muhammed b. es-Sıddîk el-Gımârî'nin (ö. 1418/1998) kaleme aldığı bu eser isminden de anlaşıldığı üzere *Nazmü'l-mütenâsir*'de bulunup *Katfû'l-ehzâr*'da bulunmayan hadisleri topladığı bir çalışmadır. Ancak Gımârî bu çalışmasına, Zebîdî ile meslektaşı Ebü'l-Feyz Seyyid Ahmed'den bazı ilâvelerde bulunmayı da ihmal etmemiştir.²⁴ Bu sayede eserdeki hadis sayısı 287'ye ulaşmıştır.²⁵

Konuyla ilgili diğer bazı tâlî çalışmalar da vardır.²⁶

²⁰ Bk. *Katfû'l-ehzâr*'da 55. sayfadaki 14. hadîs, 163. sayfadaki 60. hadis, 185. sayfadaki 68. hadîs, 255. sayfadaki 93. hadis ve 271. sayfadaki 99. hadis.

²¹ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 8.

²² Bu eserin Kanada McGill Üniversitesi İslami Etütler Enstitüsü kütüphanesinde yer alan bir yazma nüshasını internet ortamında pdf olarak bulduk. Bu nüsha, mukaddimesinin yaklaşık bir buçuk sayfası hariç tamdır.

²³ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 7.

²⁴ Saklan, "Mutevatir", 217.

²⁵ Ramazan Ayvalli, "Mütevâtir Hadislere Dair Üç Eser Üzerinde Bir İnceleme" *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), 151-152.

²⁶ Yusuf Özbek, Kettânî'nin *er-Risâletü'l-müstatrefe* tercümesinde dipnotta birkaç esere daha işaret etmiştir. Bk. Yusuf Özbek, *er-Risâletü'l-müstatrefe* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 399 (5. dipnot).

Görüldüğü üzere mütevâtir hadislere dair yapılan çalışmalar oldukça geç bir döneme aittir. Bu konuda bilinen ilk özgün çalışmanın 1500'lerin başında vefât eden Suyûtî'ye, ikinci özgün çalışmanın ise Suyûtî'den dört yüz yıl sonra 1900'lerin başında vefât eden Kettânî'ye ait olması mütevâtir hadisleri derleme konusunun muhaddislerin gündemine çok geç bir dönemde dâhil olduğunun en açık açık göstergesidir. Ayrıca bu çalışmaların sonra gelen muhaddisler tarafından tenkid süzgecinden geçirilmemiş, bu rivâyetlerin gerçekten mütevâtir olup olmadığı pek irdelenmemiş olduğu da görülmektedir.

Aşağıda birer bölüm halinde önce, Suyûtî'nin *Katfü'l-ehzâr*'ının muhtevâ özeti bu tür çalışmaların kapsamını örneklendirmek üzere kaydedilecek, sonra da Suyûtî ve Kettânî'nin mütevâtir dediği bazı rivâyetlerin tevâtürleri sorgulanarak görülen bir kısım problemlere dikkat çekilecektir.

2. Suyûtî'nin Katfü'l-Ezhâr'ının Muhtevâsı

Suyûtî, *Katfü'l-ehzâr* adlı eserinde 10 bölüm altında toplam 113 rivâyet nakletmektedir. Bu bölümler, içerdikleri hadis sayıları ve hadislerin etrâfi şöyledir:

Tablo 1: Suyûtî'nin Eserindeki Mütevâtir Hadislerin Listesi

1. Kitap: İlim – 2 Hadis	
1	حدیث "من كذب علي"
2	حدیث "نضر الله امرأ سمع مقالتي"
2. Kitap: İmân – 8 Hadis	
1	حدیث "من شهد أن لا إله إلا الله"
2	حدیث "أمرت أن أقاتل الناس"
3	حدیث "المسلم من سلم المسلمون"
4	حدیث "لا يزني الزاني حين يزني"
5	حدیث "الحياء من الإيمان"
6	حدیث "سؤال جبريل عن الإيمان"
7	حدیث: الإيمان يمان"
8	حدیث "أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً"
3. Kitap: Tahâret – 10 Hadis	
1	حدیث "هو الطهور ماؤه الحل ميتته"
2	حدیث "لا يقبل الله صلاة بغير طهور"
3	حدیث "المسح على الخفين"
4	حدیث "لا وضوء لمن لا يذكر اسم الله"
5	حدیث "أنه صلى الله عليه وسلم يخلل لحيته"
6	حدیث "ويل للأعقاب من النار"
7	حدیث "من مس فرجه فليترضاً"
8	حدیث "توضؤوا مما مست النار"
9	حدیث "الماء من الماء"

10	حديث "لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك"
4. Kitap: Salât – 25 Hadis	
1	حديث "المؤذنون أطول الناس أعناقاً"
2	حديث "يعفر للمؤذن مدى صوته"
3	حديث "أن جبريل صلى بالنبي صلى الله عليه وسلم"
4	حديث "إذا اشتد الحر فأبردوا بالصلاة"
5	حديث "أشفروا بالفجر فإنه أعظم للأجر"
6	حديث "نومه صلى الله عليه وسلم عن صلاة الصبح"
7	حديث "لا صلاة بعد الصبح حتى تطلع الشمس"
8	حديث "من بنى لله مسجداً"
9	حديث "بشر المشائين في الظلم إلى المساجد"
10	حديث "من أكل ثوماً أو بصلاً"
11	حديث "مفتاح الصلاة الطهور"
12	حديث "الجهر بالبسملة"
13	حديث "رفع اليدين في الصلاة"
14	حديث "التشهد"
15	حديث "أنهم قالوا: قد علمنا كيف نسلم عليك"
16	حديث "أن صلى الله عليه وسلم كان يسلم عن يمينه"
17	حديث "أن الله زادكم صلاة هي خير لكم"
18	حديث "من ترك الجمعة ثلاثاً"
19	حديث "إذا أتى أحدكم الجمعة فليغتسل"
20	حديث "أن صلى الله عليه وسلم كان يذهب في العيد"
21	حديث "لقنوا موتاكم لا إله إلا الله"
22	حديث "أنه صلى الله عليه وسلم مر بقبر دفن ليلاً"
23	حديث "مر بجنزة فأتى عليها خيراً"
24	حديث "إن الميت يعذب ببكاء الحي"
25	حديث "منت نهيتكم عن زيارة القبور"
5. Kitap: Zekât – 1 Hadis	
1	حديث "لا زكاة في مال حتى يحول"
6. Kitap: Savm – 5 Hadis	
1	حديث "أفطر الحاجم والمحجوم"
2	حديث "ليس من البر الصوم في السفر"
3	حديث "صوم يوم عاشوراء"
4	حديث "من صام رمضان وأتبعه ستاً"
5	حديث "أيام التشريق أيام أكل وشرب"
7. Kitap: Hac – 1 Hadis	
1	حديث "عمرة في رمضان تعدل حجة"
8. Kitap: Edeb – 43 Hadis	
1	حديث "المستشار مؤتمن"

2	حديث "اتقوا النار ولو يشق ثمرة"
3	حديث "لا حول ولا قوة إلا بالله"
4	حديث "لأن يمتلئ جوف أحدكم"
5	حديث "لو أن لابن آدم واديا من ذهب"
6	حديث "إن أحدكم ليعمل بعمل أهل الجنة"
7	حديث "كل معروف صدقة"
8	حديث "نزل القرآن على سبعة أحرف"
9	حديث "قل هو الله أحد"
10	حديث "المرء من أحب"
11	حديث "من رآني في المنام فقد رآني"
12	حديث "الرؤيا الصالحة جزء من"
13	حديث "لا يحل لمسلم أن يهجر أخاه"
14	حديث "الدنيا خضرة حلوة"
15	حديث "من لا يرحم لا يرحم"
16	حديث "القبضتين في ذرية آدم"
17	حديث "ما بين بيتي ومنبري روضة"
18	حديث "إن من الشعر لحكمة"
19	حديث "من عاد مريضا"
20	حديث "اللهم بارك في لأمتي في بكورها"
21	حديث "من غش فليس منا"
22	حديث "من باع عقارا فلم يجعل ثمنه"
23	حديث "المؤمن يأكل في معاء واحد"
24	حديث "الظلم ظلمات يوم القيامة"
25	حديث "لن يدخل أحدكم الجنة"
26	حديث "الخيل معقود بنواصيها خير"
27	حديث "من قتل دون ماله فهو شهيد"
28	حديث "عدوة في سبيل الله أو روحة"
29	حديث "لا تزال طائفة من أمتي"
30	حديث "الولد للفراش وللعاهر الحجر"
31	حديث "قصة ماعز في الزنى ورجمه"
32	حديث "النهي عن الشفاعة في الحد"
33	حديث "كل مسكر حرام"
34	حديث "إذا حلفت على يمين فرأيت"
35	حديث "لا نكاح إلا بولي"
36	حديث "النهي عن بيع الغرر"
37	حديث "الولاء لمن أعتق"
38	حديث "الأئمة من قریش"
39	حديث "لا هجرة بعد الفتح"
40	حديث "النهي عن قتال النساء والصبيان"

41	حديث "الحرب خدعة"
42	حديث من ظلم قيد شبر من أرض"
43	حديث "أنه صلى الله عليه وسلم قضى بالشاهد واليمين"
9. Kitap: Menâkıb – 13 Hadis	
1	حديث "الإسراء"
2	حديث "الجمال الذي شكى إليه صلى الله عليه وسلم مالكة"
3	حديث "حنين الجذع"
4	حديث "أعطيت خمسا لم يعطهن أحد"
5	حديث "لا نورث ما تركناه صدقة"
6	حديث "لو كنت متخذا خليلا"
7	حديث "من كنت مولاه فعلي مولاه"
8	حديث "أما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون"
9	حديث "تقتل عمار الفئة الباغية"
10	حديث "الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة"
11	حديث "اهتز العرش لموت سعد بن معاذ"
12	حديث "أنه سمع قراءة أبي موسى الأشعري"
13	حديث "خير الناس قرني ثم"
10. Kitap: Ba's – 5 Hadis	
1	حديث "سؤال الميت في قبره"
2	حديث "الحوض"
3	حديث "يدخل الجنة سبعون ألفا"
4	حديث "الشفاعة الطويل وترددهم إلى الأنبياء"
5	حديث "بعثت أنا والساعة كهاتين"

Bu tablo incelendiğinde abdestte ağza ve burna su vermenin, ezanın içeriğinin, namazın kılınış şeklinin, namazların rek'at sayılarının, sünnet namazların muhtevâsının, zekât mallarıyla ilgili oranların ve daha birçok nesilden nesile günümüze kadar gelen ve mütevâtir olduğunda şüphe olmayan bilginin Suyûtî'nin eserinde yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla *Katfû'l-ezhâr*, mütevâtir hadisleri biraraya toplamaktan ziyâde, bu konuda özet bir derleme denemesi olarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde İslâm dininin birçok müttfefekun aleyh olan temel hükmünün zannî bilgi kategorisinde değerlendirilmesi söz konusu olabilecektir. Aslında Suyûtî'nin de bundan habersiz olması düşünülemez. Dolayısıyla bahsi geçen eser, bu konuda sayı esaslı bir deneme niteliğinde değerlendirilmeli, eleştiriye ve geliştirmeye açık olduğu unutulmamalıdır.

3. Mütevâtirliği Tartışmalı Bazı Rivâyetler

Mütevâtir olduğu iddia edilen bir kısım rivâyetlerle ilgili özel sorunlara geçmeden önce bu rivâyetleri barındıran eserlerle ilgili genel bir sorunun tekrar hatırlatılmasında fayda vardır. Kast edilen bu genel sorun, yukarıda zikredilen eserlerde, mütevâtir hadisin tanımında bulunan "yalan üzere ittîfâk edemeyeceklerinden emin olunan kalabalık bir topluluk tarafından nakledilme"

şartının yerine her tabakada belli râvî sayısının esas alınması ve bu belli râvî sayısının 10 olarak belirlenmesidir. Doğrusu senedlerin sıhhat durumu incelenmeksizin sadece her tabakada 10 râvî tarafından rivâyet edilmenin bir hadisin mütevâtir sayılması için yeterli görülmesi hem tanımla uyumlu değildir hem de ikna edici bir dayanaktan mahrumdur. Üstelik yukarıda geçtiği üzere Suyûtî, mütevâtir diye naklettiği 113 hadisten 37'sini 10'dan az sahâbîden nakletmiştir.

Eserlerdeki bu genel sorunun yanında ilgili rivâyetlerde de şu iki özel problemten biri veya her ikisi bulunmaktadır: Sıhhat açısından problemlili olmak veya amel açısından müttefakun aleyh olmamak. Sahîh olup olmadığı bile tartışılan veya ilk dönem fukahâsı tarafından kendisiyle amelde ihtilâf edilen rivâyetlerin²⁷ “doğruluğunda şüphe bulunmayan” mütevâtir hadisler olduğunu söylemek tutarlı gözükmemektedir.

3.1. Sıhhat Bakımından Problemlili Görülen Rivâyetler

3.1.1. İlk Yaratılan Şey Hadisi²⁸

Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*'inde el-Emîr adlı bir müelliften konuyla ilgili hadislerin mütevâtir olduğu görüşünü aktarmakta, ilk yaratılan şeyin Muhammedî nûr, arş, kalem, levh, su, rûh, akıl gibi şeyler olduğuna dair farklı rivâyetler olduğunu belirtmekte, akılla ilgili rivâyetlere bazılarınca mevzû' dendiğini ifade etmektedir.²⁹ Ancak ne bu konuyla ilgili rivâyetlerin kaynaklarına ne onların sened sayısına ne de bu hadislerin hangi ölçüye göre mütevâtir olduğuna değinmemektedir. Dolayısıyla bu konudaki hadislerin mütevâtirliği delillendirilmemiş bir iddiadan ibaret kalmaktadır.

3.1.2. Abdâl Hadisi³⁰

Kettânî, İbnü'l-Cevzî'nin abdâl konulu hadislerin mevzû olduğunu savunduğunu belirtmekle birlikte Suyûtî'nin bu hadislerin sahîh hatta mütevâtir olduğuyula ilgili görüşünü tercih etmektedir. Ayrıca İbn Hacer'den; abdâl konulu hadislerin bir kısmının sahîh bir kısmının gayr-i sahîh olduğunu, kutubla ilgili merfû' rivâyet bulunmadığını, gavsın varlığının ise sâbit olmadığını aktarmaktadır.³¹

İlgili hadislerinin sıhhati yanında kimlere abdâl denileceği de tartışma konusu olmuştur. Zira bu ifâde, ilk defa ortaya çıktığı sıralarda âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fakihler için de kullanılmaktaydı.³² Nitekim Ahmed b. Hanbel, “Hadis ehli abdâl değilse kim olacak?” demiştir.³³

3.1.3. Hârût Ve Mârût Hadisi³⁴

²⁷ Her ne kadar kendisiyle ittifakla amel edilmesi mütevâtir hadisin şartlarından olmasa da çok sayıda büyük sahâbî ve onlardan sonra gelen müctehidlerin mütevâtir hadisleri bilmemesini veya onları yok sayıp âhâd hadislerle hüküm vermiş olmasını muhâl gördüğümüz için bu durumu bir problem olarak değerlendiriyoruz. Sahâbenin büyüklerinin veya büyük müctehidlerin doğruluğu kesin bilgi olarak değerlendirmedeği bir rivâyetin onlardan yüzlerce yıl sonra gelmiş âlimlerce mütevâtir sayılması muteber olmasa gerektir.

²⁸ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 172.

²⁹ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 172.

³⁰ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 220.

³¹ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 220.

³² Süleyman Uludağ, “Abdal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/59.

³³ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs* (Beyrût: Dârü'l-fikr, 2001), 292. Ayrıca bk. Uludağ, “Abdal”, I, 59.

³⁴ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 221.

Kettânî, İbn Hacer ve Suyûtî'nin Hârût ve Mârût adlı iki meleğin insan kılığında dünyaya inip çeşitli günahlara bulaşmalarıyla ilgili rivâyetleri sahîh hatta mütevâtir gördüklerini, Kadı İyâz'ın ise bu rivâyetin bâtil olduğunu savunduğunu aktarmaktadır. Şeyh Abdülazîz'in el-İbrîz'de Kadı İyâz'dan yana görüş ifade ettiğini de eklemektedir.³⁵

İbn Kesîr, bu rivayetlerin hepsinin uydurma olduğunu ve gerçekte Kâ'b el-Ahbâr'dan kaynaklandığını belirtir. Sened yönünden değerlendirilen bu rivayetler zayıf bulunmuştur. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî de gerek Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gerekse Hz. Ali'ye atfedilen rivayetlerin tamamen uydurma olduğunu ifade eder. İbn Cerîr et-Taberî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Fahreddin er-Râzî, Kâdî İyâz, İbn Hazm, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî gibi önde gelen müfessirler, ayrıca Ebû Ca'fer et-Tûsî, Tabersî gibi Şîî âlimleri de bu rivayetleri şüpheli bulur.³⁶

3.1.4. "Besmele Çekmeyen Abdesti Yoktur" Hadisi³⁷

Suyûtî bu hadisi *Katfü'l-ezhâr*'da 14 sahâbîden nakletmekte ve dolayısıyla mütevâtir olduğunu ileri sürmektedir. Hâlbuki bu hadisin sahîh olduğunu söyleyenlerin yanında hiçbir sahîh senedi olmadığını söyleyenler de olmuştur. Nitekim Bezzâr, bu konuda nakledilen hiçbir kuvvetli (kaviyy) rivâyet olmadığını söylemiştir. Ukaylî de, bu konudaki rivâyetlerin senedlerinde zayıflık (lîn) bulunduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel ise "Besmele hakkında hiçbir sahîh hadîs bilmiyorum" demiştir.³⁸ Sıhhati bile tartışma konusu olan bu rivâyetin mütevâtir olması elbette mümkün değildir.

3.1.5. "Cinsel Organına Dokunan Abdest Alsın" Hadisi³⁹

Bu hadis de sıhhati konusunda tartışmalar olan bir hadistir. Nitekim İmâm Tahâvî, bu konudaki hadislerin münker olduğunu savunmuştur.⁴⁰ Ayrıca Hanefiler, bu konuda bu hadis değil de bu durumda abdest alınmasının gerekli olmadığını ifade eden "O senden bir parça değil mi?" rivâyetiyle amel etmişlerdir.⁴¹ İmâm Tirmizî, bu ikinci görüşün birden çok sahâbî ve bazı tâbîilerden nakledildiğini, Kûfelilerin ve İbn Mübârek'in bu görüşte olduğunu kaydetmiştir.⁴² Dolayısıyla ilk dönemde bile üzerinde ittifâk olmayan bu rivâyetin mütevâtir olduğunu söylemek zordur.

3.1.6. Güvercin Kovalayan Biriyle İlgili Olarak "Bir Şeytân Diğerini Kovalıyor" Hadisi⁴³

Kettânî bu rivâyeti sadece 4 sahâbîden nakletmekte ve râvilerinden biri hakkında ihtilâf olduğunu belirtmektedir. Kendisinin tevâtür için kabul ettiği 10 sahâbî şartına uymayan, üstelik râvîlerinden birinin güvenilirliği hakkında ihtilâf bulunan bir hadisi mütevâtir olarak nitelemesi çelişkili bir durumdur.

3.2. Amel Bakımından Müttefakun Aleyh Olmayan Rivâyetler

³⁵ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 221.

³⁶ Kürşat Demirci, "Hârût ve Mârût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/263.

³⁷ Suyûtî, *Katfü'l-ezhâr*, 50.

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylü'l-evtâr* (Mısır: Dârü'l-hadîs, 1993), 1/172.

³⁹ Suyûtî, *Katfü'l-ezhâr*, 61.

⁴⁰ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr* (Kâhire: Âlemü'l-kütüb, 1994), 1/73 vd.

⁴¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr* (Beyrût: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1998), "Tahâret", 62.

⁴² Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, 1/142.

⁴³ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 186.

Mütevâtir kavramı, hiç şüphesiz haberin geliş kuvvetini ifade etmekte olup onun ameli boyutuyla ilgili değildir. Ancak mütevâtir olarak sonraki nesle aktarılan ve aksini gösteren kendisi gibi mütevâtir bir delille amelden düşürülmeyen bir rivâyetle ilgili tek seçenek kesin bir bilgi olduğu için tüm Müslümanların onunla amel etmesidir. Dolayısıyla mütevâtir olduğu ve aksine delâlet eden mütevâtir bir mütenâkızı olmadığı halde, hiçbir âlimin onunla ameli terk etmesi veya aksine amel etmesi aklen mümkün değildir. Aşağıdaki örnekler bu bakış açısıyla değerlendirilmelidir.

3.2.1. “Ateş Değen (Ateşte Pişmiş) Şeyden Dolayı (Öyle Bir Yemek Yedikten Sonra) Abdest Alın” Hadisi⁴⁴

İmâm Tirmizî, Hz. Peygamber’in ateşte pişen bir şey yedikten sonra abdest almadığına dair bir hadis⁴⁵ aktardıktan sonra bu konuda sahâbe, tâbiin ve onlardan sonra gelen âlimlerin çoğunluğunun böyle bir durumda abdest gerekmediği görüşünde olduğunu kaydetmektedir. Tirmizî’ye göre konuyla ilgili Hz. Peygamber’den nakledilen iki uygulamadan sonuncusu bu olup ikinci uygulama birincisini neshetmiştir.⁴⁶ Zuhaylî de, fukahânın çoğunluğunun dört halifenin de uygulaması bu yönde olduğu için bunda ittifak ettiğini belirtmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla bahsi geçen konuda mütevâtire yakın bir bilgiden söz edilecekse o da bu durumda abdest almanın gerekmediği görüşü olmalıdır.

3.2.2. “Su Sudan Dolayı Gerekir” Hadisi⁴⁸

Bu hadisin mütevâtirliği yanında bağlamı da ihtilafıdır. Zira bu hadisin hem cinsel ilişkiyle hem de ihtilâmla ilgili olduğuna dair rivâyetler vardır.⁴⁹ Birinci durumda ilgili hükmün mensûh olduğu konusunda fakihler icmâ etmiştir.⁵⁰ Uygulama, cinsel ilişkide boşalma olmasa bile guslün gerekli olduğuna dair başta dört halife olmak üzere ulemânın çoğunluğundan nakledilen görüşe göredir.⁵¹ Şu halde “su sudan dolayı gerekir” rivâyeti hakkında aktarılp mütevâtir denilirken, “sünnet yeri sünnet yerini geçince gusül gerekir”⁵² hadisinin nakledilmemesi ve başta dört halife olmak üzere cumhûrdan rivâyet edilen diğer görüşün mütevâtir olarak kaydedilmemesi konunun yanlış anlaşılmasına neden olacaktır.

3.2.3. “Sabah Namazını Hava Biraz Aydınlanınca Kılın. Zira Bunun Sevabı Daha Büyüktür” Hadisi⁵³

Bu hadisin hangi bağlamda söylendiği tartışmalarından sarf-ı nazar ederek onun sabah namazının geç kılınmasının daha iyi olacağı anlamında yorumlanması esas alındığında Hz. Peygamber’in sabah namazını karanlıkta kıldığına dair sahîh rivâyetlerle⁵⁴ çeliştiği görülmektedir. Ayrıca Tirmizî, sabah namazını karanlıkta (gales) kıldırmanın daha faziletli olduğunu başta Hz. Ebû

⁴⁴ Suyûtî, *Katfû'l-ehzâr*, 63.

⁴⁵ Tirmizî, “Tahâret”, 59.

⁴⁶ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, 1/135-136.

⁴⁷ Vehbe b. Mustafâ ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû* (Dımaşk: Dârü'l-fıkr), 1/435.

⁴⁸ Suyûtî, *Katfû'l-ehzâr*, 65.

⁴⁹ Tirmizî, “Tahâret”, 81.

⁵⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 1/517.

⁵¹ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, 1/170.

⁵² Tirmizî, “Tahâret”, 80.

⁵³ Suyûtî, *Katfû'l-ehzâr*, 78.

⁵⁴ Tirmizî, “Salât”, 116.

Bekr ve Ömer (r.a.) olmak üzere birçok sahâbî ve tâbiînün görüşü olarak aktarırken⁵⁵ aksi görüşün mütevâtir (yani Hz. Peygamber'den gelen doğruluğu kesin bilgi) olduğunu söylemek pek mümkün görülmemektedir.

3.2.4. "Hacamat Yapanın da Yaptırının da Orucu Bozulur" Hadisi⁵⁶

Tirmizî, Hz. Peygamber'in oruçluyken ve ihramlıyken hacâmat yaptırdığına dair hadisler⁵⁷ rivâyet etmektedir. Ayrıca Zuhaylî, Şâfîlilere göre yukarıdaki hadisin mensûh olduğunu belirtmektedir. Nitekim Hanbelîler hariç bu hadisle amel eden de yoktur.⁵⁸ Aksine rivâyetler olan ve kendisiyle amel konusunda ilk dönem fukahâsının bile ittifâk etmediği bir hadis nasıl mütevâtir olabilir?⁵⁹

Kettânî, mütevâtir olduğu söylenen 310 rivâyeti aktardıktan sonra kitabının hâtime kısmında mütevâtirlikleri konusunda tartışma olduğunu belirttiği bazı rivâyetlere değinmektedir. Aslında Kettânî yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere asıl metnin içinde de bu tür tartışmalı rivâyetlere yer vermektedir. Müellif böyle yapmak yerine mütevâtirliği tartışmalı bütün rivâyetleri hâtime bölümünde ele alsaydı daha doğru bir usûl takip etmiş olurdu.

Yukarıdakilere ek olarak Kettânî'nin eserinin hâtime bölümünde, bir rivâyetin mütevâtir olduğunu iddia etme hususunda bazı müelliflerin ne derece mütesâhil olabildiğini gösteren şu ibretlik rivâyet de bulunmaktadır: "Ali'ye bakmak ibadettir." Suyûtî, Hz. Peygamber'e nispet edilen bu sözün 11 sahâbî tarafından aktarıldığını ve bu sayının bir grup âlime göre mütevâtir sınırı olduğunu söylemektedir.⁶⁰

Bütün bu örnekler göstermektedir ki, mütevâtir hadisleri belirlemede gösterilen tesâhül, îmân ve amel bağlamında yanlış telakkilere ve icraatlara neden olabilmektedir. Belki de dinin inanç ve uygulama noktasında özünü korumak amacıyla geliştirilmiş bir kavram olan mütevâtir, tanımındaki ve tanımın uygulanmasındaki eksikler nedeniyle tam tersi bir etki yapabilmektedir.

Sonuç

Mütevâtir hadis aslen, yaygın olarak bilinen ve doğruluğu hakkında –özellikle ilim ehli katında– şüphe bulunmayan hadis demektir. Bundan dolayı kendisine mütevâtir bir hadis rivâyet edilen muhaddis onun doğruluğunu araştırmaya bile ihtiyaç hissetmez. "Mütevâtir rivâyetler hadis tenkid kâidelerine tâbi değildir" denilmesinin sebebi de budur.

⁵⁵ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, 1/222.

⁵⁶ Suyûtî, *Katfû'l-ehzâr*, 129.

⁵⁷ Tirmizî, "Savm", 61.

⁵⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 3/1688.

⁵⁹ Burada akla şöyle bir düşünce gelebilir: "İlk dönemlerde iletişim ve bilgiye ulaşma imkanları şimdiki gibi olmadığından bir âlim mütevâtir olan bir bilgiye ulaşmamış; o bilgiye ulaşamadığı için de mütevâtirin aksine inanmış, amel etmiş veya fetvâ vermiş olabilir. Bu durumda mazeretli sayılabilir. Ancak bugün geniş imkanlar sayesinde o bilgiye ulaşan, buna rağmen onun mütevâtir olduğunu kabul etmeyen ve onunla amel etmeyen bir kimsenin mazereti yoktur." Buna şöyle cevap verilebilir: "İlim suyunun kaynağına çok daha yakın olan, genelde Arap yarımadasında yaşayan ve rihlelerle sıkı bir iletişim içinde olan ilk dönem müctehid ve muhaddislerinin kesin (mütevâtir) olan haberlere vâkıf olmaması muhaldir. İlim merkezlerine uzak bir kısım kıt imkanlı ilim ehli için böyle bir şey mümkün olsa da o günkü İslam dünyasının adeta başkentinde yaşayan âlimler için böyle bir şey mümkün değildir."

⁶⁰ Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, 243.

Mütevâtir hadisin teorik zemini bu derece kesin olmakla birlikte konu pratik düzleme aktarıldığında hangi hadislerin bu niteliği taşıyıp taşımadığı tartışma konusu olmuş, mütevâtir olmak bir yana sahîh bile olmayan hatta mevzû' olan bazı rivâyetler kimi muhaddislerce sırf sened sayısından hareketle mütevâtir olarak nitelenebilmiştir. Bunun Hârût ve Mârût kıssası gibi ibretlik bir örneğine yukarıda değinilmişti.

Bütün bu anlatılanlardan hareketle, ulemâdan birkaç kişinin mütevâtir olduğunu ileri sürdüğü fakat diğer âlimler tarafından âhâd görülen, mütevâtirliği noktasında ciddî ve geçerli itirazlar bulunan, ilk dönemlerde mütevâtir olarak bilinmeyen ve nitelenmeyen, aksine delâlet eden rivâyetlerin birçok müctehid tarafından amele daha layık görüldüğü bir hadise mütevâtir demenin oldukça zor olduğu söylenebilir. Ayrıca mütevâtir olduğu belirtilen bir rivâyetle amelin lüzûmu ve ilgili rivâyeti inkâr durumunda tekfîrin imkânı için ilgili hadisin sübûtu gibi delâletinin de kat'î olması gerekli sayılmalıdır. Nitekim sübûtu kat'î bir rivâyetin delâleti kat'î olmayabilir. Bir başka ifadeyle bir hadisin sırf mütevâtir olması onun zâhiriyle amel edilmesini şart kılmaz. Örneğin; hacamat yapanın da yaptırmanın da orucunun bozulacağını bildiren hadisin⁶¹ gerçekten mütevâtir olduğu kabul edilse bile, bu durum hacamat yapanın veya yaptırmanın kesin olarak orucunun bozulacağı anlamına gelmez. Zira konuyla ilgili diğer rivâyetlerden hareketle ilgili hadisi, oruçluyken hacamat yapmamak ve yaptırmamak şeklinde bir tavsiye olarak değerlendiren fakihler de olmuştur. Hz. Peygamber'in oruçluyken hacamat yaptırmaması ve sonra bu orucunu kaza etmemesi onların bu görüşünün naklî altyapısını oluşturmaktadır.

Mütevâtir hadisleri toplamak iddiasıyla kaleme alınan eserler incelendiğinde, bir kısım îmânî ve amelî problemlere neden olabilen rivâyetler içerdikleri görülmektedir. Maalesef ilgili eserleri yazan âlimler, bir hadisin pek bilinmeyen ve problemlili senedlerini de bir araya toplamak sûretiyle o hadisin kesin olarak bilinen ve kabulü mutlaka gerekli bir hadis olduğu sonucuna varabilmişler, kendilerinden önceki ulemânın bu hadislere yaklaşımlarını ve bunları mütevâtir olarak görmemelerini yeterince dikkate almamışlardır. Dolayısıyla çok yönlü ve dikkatlice araştırılmadığı görülen mütevâtir hadis konusunun uzun soluklu ve disiplinlerarası çalışmalara ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus. "Mütevâtir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/208-211. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Ayvallı, Ramazan. "Mütevâtir Hadislere Dair Üç Eser Üzerinde Bir İnceleme". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986): 141-152.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî. *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997.
- Demirci, Kürşat. "Hârût ve Mârût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 262-264. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Hansu, Hüseyin. *Mütevâtir Haber*. İstanbul: Bilge Adamlar, 2014.

⁶¹ Suyûtî, *Katfû'l-ezhâr*, 129.

- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*. Medîne: el-Mektebetü'l-ilmîyye, 1986.
- Irakî, Ebü'l-Fadl Zeynüddîn Abdurrahîm b. Hüseyin el-Irakî. *et-Tefsira ve't-tezkira*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- Itr, Nûreddin. *Menhecü'n-nakd*. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1981.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fi tavnâhi Nuhbeti'l-fiker*. Karaçi: Mektebetü'l-büşrâ, 2011.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhüddîn eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbni's-Salah*. Sûriye: Dâru'l-fikr, 1986.
- Kavas, Ahmet. "İbn Tolun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/415-416. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Kettânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî. *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*. b.y.: Dâru'l-kütübi's-selefiyye, ts.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-arabî, 1985.
- Özbek, Yusuf. *er-Risâletü'l-müstatreffe*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Saklan, Bilal. "Mutevatir". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (1999), 197-219.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Katfü'l-ehzâri'l-mütenâsire fi'l-ahbâri'l-mütevâtire*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1996.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî. *Neylü'l-evtâr*. Mısır: Dâru'l-hadîs, 1993.
- Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî. *Şerhu meâni'l-âsâr*. Kâhire: Âlemü'l-kütüb, 1994.
- Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiü'l-kebîr*. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998.
- Uludağ, Süleyman. "Abdal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/59-61. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed. *Laktu'l-Leâli'l-mütenâsire fi'l-ehâdîsi'l-mütevâtire*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1985.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafâ. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*. Dımaşk: Dâru'l-fikr, ts.